

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСНОВНИХ ВИДІВ ВІДПОЧИНКУ ЗАСУДЖЕНИХ

Михалко І.С.

Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності
імені академіка В.В. Сташиса
Національної академії правових наук України

Стаття присвячена дослідженню питань інституту відпочинку засуджених. У статті підкреслюється, що право на відпочинок є одним з найбільш важливих загальних прав людини й громадянина у соціально-економічній сфері. Виокремлюються основні види відпочинку засуджених і наводиться їх загальна характеристика. Окреслюються норми чинного законодавства, що регулюють відпочинок засуджених. Аналізується питання віднесення побачень засуджених до видів часу відпочинку.

Ключові слова: право засуджених на відпочинок, види відпочинку засуджених, вільний час засуджених, щоденна прогулянка засуджених, побачення засуджених.

Постановка проблеми. Сьогодні на фоні економічної кризи, соціальної нерівності та складної політичної ситуації у сучасній Україні, необхідності здійснення рішучих перетворень в усіх сферах життя, дослідження проблем основних прав та свобод особи засудженого, що характеризуються певним обмеженням його правового статусу, об'єктивно набувають особливої значущості.

Одним з найбільш важливих загальних прав людини й громадянина у соціально-економічній сфері, що забезпечується вищим юридичним захистом й включається до конституційно-правового статусу громадянина, є право на відпочинок. Таке ж право на відпочинок, що витікає із загального конституційного права громадянина, але з певними вилученнями та обмеженнями гарантується й засудженим до різних видів покарань. Тому при оцінці правового статусу засуджених слід виходити із аналізу правового статусу громадянина саме у сфері соціально-економічних прав.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у дослідження теоретичних та практичних проблем особистих та соціально-економічних прав засуджених, й зокрема, прав засуджених на відпочинок у різні часи своїми працями зробили такі вітчизняні та зарубіжні науковці, як: С.Б. Алексієв, Л.В. Бакуніна, О.М. Бандурка, О.В. Беца, І.Г. Богатирьов, Ю.А. Кашуба, О.С. Ковальова, О.Г. Колб, О.В. Лисодед, М.І. Матузов, О.С. Міхлін, Т.Ф. Миняєва, О.І. Осауленко, П.Г. Пономарев, В.І. Селіверстов, М.О. Стручков, В.М. Трубніков та ін. При цьому достатньої уваги питанням інституту відпочинку засуджених приділено не було. Зазначене свідчить про актуальність обраного напрямку дослідження та необхідність його науково-правового аналізу.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Треба додати, що напрацювань, які присвячені детальному висвітленню видів відпочинку засуджених на під кутом зору нового вітчизняного кримінально-виконавчого законодавства майже не зустрічається.

Мета дослідження. Звернення до проблеми дослідження видів відпочинку засуджених обумовлено недосконалістю існуючого інституту відпочинку засуджених, відсутністю загальної чіткої концепції існування видів відпочинку засуджених, необхідністю з'ясування цінності цих видів відпочинку для засуджених, виокремлення системи норм, що врегульовують здійснення, гарантування та захист цих видів відпочинку, оскільки, до речі, вони є розпорощеними між галузями трудового та кримінально-виконавчого законодавства, необхідністю усунення певних прогалів у їх регулюванні,

що в цілому визначає актуальність дослідження цієї проблематики.

Виклад основного матеріалу дослідження. З теорії трудового права час відпочинку визначається як час коли працівники повинні бути вільними від виконання трудових обов'язків, та який вони можуть використовувати на свій розсуд. Цінність феномену відпочинку визначається як фундаментальна соціально-економічна категорія, що відноситься до категорії нематеріальних цінностей, від якої залежить відновлення здатності до праці та відтворення життєдіяльності особистості, зокрема, засудженого.

Загальна характеристика права на відпочинок наводиться у ст. 45 Конституції України, яка проголошує: «Кожен, хто працює, має право на відпочинок. Це право забезпечується наданням днів щотижневого відпочинку, а також оплачуваної щорічної відпустки, встановленням скороченого робочого дня щодо окремих професій і виробництв, скороченої тривалості роботи у нічний час. Максимальна тривалість робочого часу, мінімальна тривалість відпочинку та оплачуваної щорічної відпустки, вихідні та святкові дні, а також інші умови здійснення цього права визначаються законом» [1].

Важливим, видається, виокремлення основних видів відпочинку, що передбачені чинним законодавством для засуджених. Так, по-перше, виходячи із того, що час відпочинку є одним із інститутів трудового права, а також є нерозривно пов'язаний із реалізацією права засудженого на працю, то до видів часу відпочинку працюючих засуджених можна віднести: а) *перерви в продовж робочого дня* (перерви для відпочинку та харчування, особистих потреб тощо), що сприяють відновленню фізичного потенціалу працівника; б) *щоденний (міжзмінний) відпочинок*, що дозволяє ефективно поновлювати інтелектуальні здібності; в) *вихідні, святкові та неробочі дні*, що сприяють зменшенню втоми працівників, емоційної напруги та підвищенню продуктивності праці. Ці положення також регламентуються кримінально-виконавчим законом, де встановлюється, що засуджені звільняються від роботи у вихідні, святкові та неробочі дні, визначені законодавством про працю (ст. 119 КВК України); г) *щорічні відпустки*, що за чинним законодавством можуть надаватися лише засудженим до обмеження волі, громадських та виправних робіт. Так, праця засуджених до обмеження волі регулюється законодавством про працю, за винятком правил прийняття на роботу, звільнення з роботи, переведення на іншу роботу (ст. 60 КВК України), тобто ці засуджені мають право на всі види відпочинку працюючих осіб, в тому числі на щорічну оплачувану відпустку. Зокрема, стосовно засуджених до гро-

мадських робіт, то надання їм щорічної відпустки за основним місцем роботи не зупиняє виконання цього виду покарання (ст. 37 КВК України), а особам, засудженим до покарання у виді виправних робіт, надається щорічна відпустка, час якої не зараховується до строку відбування покарання (ст. 42 КВК України). При цьому ст. 46 КВК України закріпила право кримінально-виконавчої інспекції за зразкову поведінку і сумлінне ставлення до праці щодо засуджених до виправних робіт застосовувати такий захід заохочення як зарахування часу щорічної відпустки у строк відбування покарання.

Таким чином, надання працівнику таких вище перелічених видів часу відпочинку є важливою умовою відновлення працездатності засудженого після втоми, викликаного працею.

По-друге, аналізуючи чинне кримінально-виконавче законодавство України, можна виокремити специфічні види відпочинку, що властиві саме засудженим:

1) *восьмигодинний сон у нічний час*. Це загальне право засуджених на відпочинок конкретизується у Правилах внутрішнього розпорядку установ виконання покарань, де підкреслюється, що розпорядком дня засуджених передбачаються безперервний восьмигодинний сон засуджених і надання їм особистого часу в межах, установлених кримінально-виконавчим законодавством України (п. 31 Правил), а також дотримання цього праву гарантується, як вже зазначалось вище, шляхом закріплення у ч. 5 ст. 8 КВК України заборони безпідставного примусового переривання сну засуджених у нічний час.

2) *вільний час*, під яким розуміється час, вільний від основної трудової діяльності і виконання обов'язкових заходів, передбачених розпорядком дня для засуджених у колонії (ст. 129 КВК України). Зокрема, ст. 107 КВК України закріплює, що засуджені, які відбувають покарання у виді позбавлення волі, мають право розпоряджатися вільним часом, який відведений розпорядком дня, не порушуючи при цьому правил поведінки.

Закон визначає, що вільний час засуджених не може бути меншим, ніж дві години на добу, незалежно від виду установи виконання покарань та інших обставин. До цього часу не може включатися час на підйом, фізичні вправи, час на підготовку до сну, сон та приймання їжі. Тобто вільний час установлюється для того, щоб засудженим мав можливість зайнятися виключно особистими справами (наприклад, написанням листів рідним, читанням літератури тощо). Типовим розпорядком дня установ виконання покарань передбачено, що вільний час надається засудженим після вечері перед проведенням заходів соціально-виховної роботи [2, с. 387].

При чому законодавством встановлюються такі гарантії реалізації засудженими свого вільного часу, що залежать від мети, з якою використовується цей вільний час: 1. Засудженим, які займаються самоосвітою, адміністрація колонії створює необхідні умови для занять у вільний від роботи час (ст. 126 КВК України). 2. Богослужіння і релігійні обряди в колоніях проводяться за проханням засуджених або за зверненням релігійної організації в неробочий час (ст. 128 КВК України). 3. Вільний час засуджених повинен тривати не менш як дві години на добу і передбачається розпорядком дня колонії (ст. 129 КВК України). 4. За сумлінну поведінку і ставлення до праці та навчання, активну участь у роботі самодіяльних організацій і виховних заходах до засуджених неповнолітніх може застосовуватися такий захід заохочення як надання права відвідування культурно-видовищних і спортивних заходів

за межами виховної колонії в супроводі працівників колонії (ст. 144 КВК України). 5. Засудженим до обмеження волі може бути дозволений короткочасний виїзд за межі виправного центру, наприклад, для складання іспитів у навчальному закладі (ст. 59 КВК України). 6. Короткострокові побачення з родичами чи іншими особами надаються один раз на місяць тривалістю до чотирьох годин у спеціально обладнаному приміщенні під контролем представника дисциплінарного батальйону у вільний від роботи та занять час у дні і години, встановлені командиром дисциплінарного батальйону (ст. 73 КВК України). 7. Засуджені до позбавлення волі мають право в порядку, встановленому цим Кодексом і нормативно-правовими актами Міністерства юстиції України, здійснювати листування з особами, які знаходяться за межами колоній, вести з ними телефонні розмови, у тому числі у мережах рухомого (мобільного) зв'язку, користуватися глобальною мережею Інтернет (ст. 107 КВК України) тощо.

3) *щоденна прогулянка*. Слід зазначити, що прогулянку засуджених можна віднести до особливого виду часу відпочинку засуджених, що лише за своїм змістом може бути віднесена до видів часу відпочинку, оскільки засуджені у час прогулянки є вільними від основної трудової діяльності і виконання обов'язкових заходів, передбачених режимом, але в той самий час характеризується особливістю її реалізації у формі обов'язку засудженого – виходити на прогулянку, тобто не є «правом» засудженого у звичайному розумінні цього слова. Наприклад, у п. 29 Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань закріплюється положення, що засуджені зобов'язані під час відбування покарання у камерах виходити на прогулянку і дотримуватися встановлених на час прогулянки правил поведінки.

Так, кримінально-виконавче законодавство, встановлює обмеження у наданні щоденної прогулянки тривалістю одна година для засуджених до довічного позбавлення волі (ст. 151 КВК України), для засуджених, які тримаються в дисциплінарному ізоляторі, карцері або приміщенні камерного типу (одиначній камері) (ст. 134 КВК України), для засуджених до арешту (ч. 5 ст. 51 КВК України) тощо. А неповнолітнім засудженим щоденна прогулянка надається у розмірі – дві години (ч. 5 ст. 51 КВК України). Для реалізації права засуджених на щоденні прогулянки у виправних колоніях обладнуються дворики для прогулянки цих осіб, в яких створюються гімнастична перекладина та паралельні бруси (п. 8 Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань). Прогулянки засуджених до позбавлення волі здійснюються по камерно (приміщення камерного типу чи окрема камера (одиначна камера), згідно затвердженого начальником колонії графіка відповідно до розпорядку дня – у часи від підйому до відбою [2, с. 438].

4) *короткочасні виїзди*: а) *щорічний короткочасний виїзд за межі колонії*. З прийняттям Закону України від 21 січня 2010 р. № 1828-VI у засуджених з'явилася ще одна підстава виїзду за межі установ. Так, ст. 111 КВК України була доповнена новою частиною, згідно якій засудженим, що працюють і знаходяться в виправних колоніях мінімально рівня безпеки з полегшеними умовами тримання, мають право на щорічний короткочасний виїзд за межі колонії тривалістю 14 календарних днів. З цього приводу наказом Міністра юстиції України від 22 листопада 2011 р. № 3361/5 була затверджена Інструкція про порядок надання засудженим короткочасних виїздів за межі установ виконання покарань [3], прийняття якої в засобах масової інформації

було розцінено як надання засудженим до позбавлення свободи права на відпустку [4, с. 632]. Що, на нашу думку, можна визначити як один із заходів заохочення до засуджених, що є одним з видів відпочинку для працюючих засуджених.

З метою врахування принципів гуманізму, демокритизму та справедливості у виконанні і відбуванні покарань, а також усунення упередженості і недопущення виникнення корупційних ризиків у цих питаннях, на нашу думку, рішення про надання дозволу на виїзд засудженого повинно прийматися не одноособово начальником установи, як це встановлено п. 7-8 Інструкції, а колективно, приміром комісією у складі начальника установи, начальника відділення із залученням членів ради колективу відділення, з урахуванням не тільки оцінки особи і поведінки засудженого під час відбування покарання, але й висновку атестаційної комісії у рамках чергової чи позачергової атестації виправної колонії про стабільність правослухняної поведінки засудженого і тенденцій її зміни на майбутнє.

б) *виїзд до близьких родичів за межі виправного центру на святкові, неробочі та вихідні дні.* Так, за сумлінну поведінку і ставлення до праці засудженим до обмеження волі як заохочення може бути надано дозвіл на виїзд до близьких родичів за межі виправного центру на святкові, неробочі та вихідні дні не більше одного разу на місяць (п. 3 Інструкції, ст. 67 КВК України).

Більшість інших короточасних виїздів за межі установ виконання покарань, що врегульовуються зазначеною Інструкцією, за своїм призначенням та суттю не є пов'язаними із часом відпочинку, оскільки здійснюються з виняткових особистих обставин: смерть або тяжка хвороба близького родича, що загрожує життю хворого; стихійне лихо, що спричинило значну матеріальну шкоду засудженому або його сім'ї; одержання медичної допомоги, якщо така допомога не може бути надана на території відповідного місця позбавлення волі та ін., чи з певних причин: приміром, для складання іспитів у навчальному закладі; для попереднього вирішення питань трудового і побутового влаштування після звільнення – строком до семи діб, без урахування часу на дорогу; у разі виникнення інших життєво необхідних обставин, які потребують присутності засудженого (народження у засудженого дитини за наявності свідоцтва про її народження тощо), для влаштування дітей у родичів, опікунів або в дитячих будинках і т. ін. (п. 2-3 Інструкції).

5) *побачення: а) короткострокові побачення.* Так, короткострокові побачення засуджених військовослужбовців з родичами чи іншими особами надаються один раз на місяць тривалістю до чотирьох годин у спеціально обладнаному приміщенні під контролем представника дисциплінарного батальйону у вільний від роботи та занять час у

дні і години, встановлені командиром дисциплінарного батальйону (ч. 2 ст. 73 КВК України); засудженим до довічного позбавлення також надаються один раз на місяць (ч. 5 ст. 151 КВК України); а засудженим у виховних колоніях – без обмежень (ст. 143 КВК України) тощо.

б) *тривалі побачення.* Засудженим військовослужбовцям тривалі побачення надаються тільки з близькими родичами один раз на три місяці тривалістю до трьох діб з правом спільного проживання в спеціально обладнаних приміщеннях дисциплінарного батальйону. На час тривалого побачення засуджені військовослужбовці звільняються від роботи і занять (п. 3 ст. 73 КВК України). У виправних колоніях мінімального, середнього та максимального рівня безпеки тривалі побачення засуджені мають право одержувати один раз на три місяці (статті 138-140 КВК України), що стосується засуджених у виховних колоніях, то вони мають право на одне тривале побачення щомісяця (ст. 143 КВК України) тощо.

Закономірним є виникнення питання щодо можливості віднесення побачень до видів часу відпочинку, а особливо, до вільного часу. Аналізуючи той факт, що засуджені на період побачень, звільняються від роботи з подальшим та попереднім відпрацюванням, тому можна зробити висновок про віднесення такого часу до вільного.

Висновки. Таким чином, надання та використання засудженими різних видів часу відпочинку врегульовується як чинним трудовим законодавством стосовно працюючих засуджених: а) перерви в продовж робочого дня; б) щоденний (міжзмінний) відпочинок; в) вихідні, святкові та неробочі дні; г) щорічні відпустки засуджених до обмеження волі, громадських та виправних робіт, так і кримінально-виконавчим законом, що встановлює особливості щодо умов, форми та видів реалізації права засуджених на відпочинок: 1) восьмигодинний сон у нічний час; 2) вільний час; 3) щоденна прогулянка; 4) короточасні виїзди: а) щорічний короточасний виїзд за межі колонії; б) виїзд до близьких родичів за межі виправного центру на святкові, неробочі та вихідні дні; 5) побачення: а) короткострокові і б) тривалі побачення.

Також треба зазначити, що загалом норми кримінально-виконавчого законодавства, що регулюють виїзди засуджених за межі виправних колоній, в даний час у практичній діяльності застосовуються рідко, тому ці норми потребують активного впровадження у правозастосовчу діяльність установ виконання покарань. Видається, що доцільним є розширення підстав надання виїздів, а також їх трансформація у бік підпорядкування меті стимулювання правослухняної поведінки засуджених, що, на наш погляд, позитивно вплине на якість та ефективність стимулюючих основ виправного процесу й наповнить його реальним змістом.

Список літератури:

1. Конституція України // Відом. Верхов. Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Кримінально-виконавчий кодекс України: наук.-практ. коментар / за заг. ред. д.ю.н., проф. В. В. Коваленка, д.ю.н., проф. Степанюка. – К.: Атіка, 2012. – 492 с.
3. Інструкція про порядок надання засудженим короточасних виїздів за межі установ виконання покарань [Електронний ресурс]: наказ Міністерства юстиції України від 22.11.2011 р. № 3361/5 – Режим доступу: <http://zakon2.gada.gov.ua/laws/show/z1372-11> – Заголовок з екрана.
4. Лысодед А. Правовые основания общения осужденных к лишению свободы с внешним миром // Ежегодник украинского права. – 2013. – № 5. – С. 626-635.

Михалко И.С.

Научно-исследовательский институт изучения проблем преступности
имени академика В.В. Сташиса
Национальной академии правовых наук Украины

ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ОСНОВНЫХ ВИДОВ ОТДЫХА ОСУЖДЕННЫХ

Аннотация

Статья посвящена исследованию вопросов института отдыха осужденных. В статье подчеркивается, что право на отдых является одним из наиболее важных общих прав человека и гражданина в социально-экономической сфере. Выделяются основные виды отдыха осужденных и проводится их общая характеристика. Приводятся нормы действующего законодательства, которые регулируют отдых осужденных. Анализируется вопрос отнесения свиданий осужденных к видам времени отдыха.

Ключевые слова: право осужденных на отдых, виды отдыха осужденных, свободное время осужденных, ежедневная прогулка осужденных, свидания осужденных.

Mykhalko I.S.

Academician V.V. Stashys Research Institute
for the Study of Crime Problems
at the National Academy of Law Sciences of Ukraine

GENERAL CHARACTERISTICS OF THE TYPES OF REST OF PRISONERS

Summary

The article is devoted to investigation of the issues of the institute of rest of prisoners. The position that the right to rest is one of the most important general rights of man and the citizen in the socio-economic sphere is underlined in the article. The basic types of the rest of prisoners are distinguished and their general characteristics are provided. The rules of current legislation that regulate the rest of prisoners are examined. The issue of considering the visits of prisoners as the types of rest-time is analyzed.

Keywords: right of prisoners to rest, types of rest of prisoners, leisure time of prisoners, daily walk of prisoners, visits of prisoners.

УДК 369.01(477)

ПЕНСІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯК ЕЛЕМЕНТ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ: ПИТАННЯ ТЕРМІНОЛОГІЧНОЇ ВИЗНАЧЕНОСТІ

Надієнко О.І.

Запорізький національний технічний університет

Досліджено теоретичні питання пенсійного забезпечення як елемента системи соціального захисту в Україні. З'ясовано його генеалогію та особливості. Сформульовано поняття «соціальний захист». Запропоновано визначення пенсії. Викладено власну точку зору на категорію «забезпечення». Визначено поняття «пенсійне забезпечення». Обґрунтовано позицію, за якою пенсійне страхування слід розглядати як форму пенсійного забезпечення.

Ключові слова: соціальний захист, соціальне страхування, пенсія, забезпечення, пенсійне забезпечення, пенсійне страхування.

Постановка проблеми. В умовах докорінного перегляду змісту права соціального захисту в Україні, вдосконалення галузевого законодавства постає питання визначеності у використанні правової термінології. Її невпорядкованість ускладнює нормотворчість, негативно впливає на правозастосування, перешкоджає взаєморозумінню фахівців. Одним із базових у праві соціального захисту залишається термін «пенсійне забезпечення». Серед науковців відсутня єдність поглядів як щодо його змістовного наповнення, так і щодо співвідношення з поняттями «пенсійне страхування» та «соціальний захист». Питання термінологічної визначеності пенсійного забезпечення набуває особливого значення в контексті реформування системи соціального захисту. Його вирішення сприятиме уніфікації доктринальних положень та слугуватиме підґрунтям правотворчості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти пенсійного забезпечення завжди були актуальними у правовій науці, а саме пенсійне забезпечення – традиційним об'єктом досліджень. Значний внесок у вивчення проблемних питань пенсійного забезпечення в Україні зробили такі правознавці, як М. Бойко, Н. Болотіна, М. Клемпарський, С. Прилипка, І. Сирота, О. Чутчева, С. Сивак. В економічній науці особливої уваги заслуговують праці М. Папієва, О. Соломки, А. Якиміва, в яких аналізуються аспекти пенсійного забезпечення.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Разом з тим, незважаючи на напрацювання науковців, визначенню поняття пенсійного забезпечення як елемента системи соціального захисту належної уваги дотепер не приділялось. Залишаються малодослідженими питання його ге-